

לדעת כיתה
בית הספר בראי הספרות העברית
נעמי דה-מלאך

נעמי דה-מלאך

לְדַעַת כְּתָה

בית הספר בראי הספרות העברית

מכון
חופ"ת

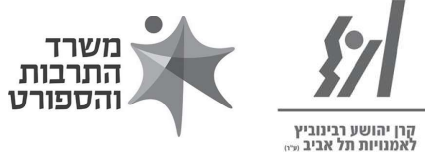

מוסד ביאליק • ירושלים

Naomi De-Malach
TO KNOW A CLASSROOM
School Through the Lens of Hebrew Literature

עריכה מדעית: תמי ישראלי

עריכת הלשון: חגית נוה

הספר יוצא לאור בסיוע
קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות, תל אביב (ע"ר)
בתמיכת משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

הרשות למחקר ולהערכה באורנים, המרכז האקדמי לחינוך וחברה

מסת"ב 8-424-536-965-978 ISBN
© כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • ירושלים ולמכון מופ"ת תשפ"ה
סדר ועימוד: יהודית שטרנברג
הדפסה וכריכה: דפוס כספית, ירושלים
Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem and The MOFET Institute 2024
www.bialik-publishing.co.il; www.mofet.macam.ac.il
Printed in Israel

לג'ודי, אמי השנייה

תוכן העניינים

9	מבוא
	שער ראשון: מרחק
19	א. בין המקצועי לאישי, בין הרחוק לקרוב קרוב מדי 22; רחוק מדי 30; המרחק הנכון 32
	שער שני: כוח
37	ב. הכוח לְסַפֵּר
39	ג. כוח פדגוגי הכוח בראי שלוש גישות פדגוגיות 39; כוח המורים 44; כוח התלמידים 57; כוח ההורים 77; כמה כוח? 82
90	ד. כוח וחברה בבית הספר בישראל ספרות בהקשרה 90; מעמד המורה בחברה 92; שרתים, עובדי תחזוקה וניקיון בבית הספר 98; עֵדוֹת 107; שסעים אתניים ומגדריים 128
132	ה. כוח ולאום בבית הספר בישראל ראשית הדרך – הזדהות עם הסיפור הלאומי 135; ניצני הביקורת על החינוך הלאומי 137; קולות מעורבים – מראשית שנות האלפיים עד 2020 144
	שער שלישי: גוף
171	ו. החושים והצרכים מבוא ריחני 171; המאבק על הכנסת הגוף לכיתה 174; גופם של מורים 175; גופם של תלמידים 179
191	ז. תשוקה ומיניות המאבק על הכלת המיניות והארוס בכיתה 191; מיניות בין תלמידים 196; מיניות בין מורים לתלמידים 200
	שער רביעי: רגש
225	הקדמה
227	ח. מורים שאינם אוהבים, תלמידים שאינם אוהבים הסיבות לחוסר האהבה 231; רגשות של מורים לא אוהבים 233

239	ט. חרדה איך נראית החרדה? 240; מתי מורים חרדים? 244; ממה מורים חרדים? 247; האם אפשר לגבור על החרדה? 252
255	י. כישלונות כישלונות מקומיים 255; כישלונות מהותיים 264; הכאב והייאוש מן הכישלונות 278
280	יא. תקווה חינוך הוא תקווה 280; הוקרה והערכה למורים 283; רגעי החסד 291
307	סיכום
311	ביבליוגרפיה יצירות ספרות 311; עיון פרשנות וביקורת 322

מפתח היוצרים והיצירות

מבוא

בראשית הייתה תלמידה:

כף ידה של מורתי בכיתה א מונחת על ראשי, יעל עופרים קראו לה, והיא משבחת אותי בפני אימי ואומרת שהבנתי מצוין את העיקרון של הניקוד, אבל אחר כך היא מוציאה אותי בכוח מהכיתה כי הפרעתי. ימי שלישי הם ימי הטיול שלנו, אנחנו תופסים שפיפונים במדבר עם עמוס בר, ובפינו "פוסה", המורה שלי לטבע בכיתה ה, וההתרגשות אדירה. אבל כמה ימים אחר כך פוסה מעניש אותי שלא אצא להצגה בבאר שבע כי דיברתי, והוא הזהיר בפירוש שאסור. בכיתה י המחנך והמורה שלי לספרות, יחיאל פרץ, שקראנו לו יחיא, מזמין אותי לביתו, ובפינו "לחדר שלו", ללמוד פילוסופיה, כי ראה את סקרנותי. אבל אחר כך הוא מחרים לנו את האבטיח כי שיחקנו בו בשיעור. ערב רב שאינו מתלכד לסיפור של חינוך למופת או ילדות מאושרת, אבל גם לא של חינוך מתעמר ואומללות. רגעי אושר ולצידם מאבק מתמיד, משהו מצחיק ומשהו עגום, בדידות עזה לצד יחד שמעורר מיאוס. משהו ראשוני עם הרבה רצון טוב, ומשהו כופה, וחונק. הרגשה שלא מאפשרים לנו להיות מה שאנחנו, שלא מאפשרים לי להיות מה שאני.

ואחר כך מורה:

בחילה מריח זיעה אחרי שיעור ספורט של הבנים, אנחת רווחה כשהילדה שאני מתעבת לא הגיעה היום, גרון שרוט בסוף יום עבודה, גאווה אחרי דיון מלא סקרנות, חרדה מן ההמולה כשאני נכנסת לכיתה, לחשושים בשיעור מוציאים אותי מדעתי, בהלה מהריון של תלמידה בכיתה יב, כריכה ירקרקת של יומן הכיתה מגיחה במפתיע מהמקפיא בחדר המורים, חום החיבוק של ילד מכיתה א שרץ לקראתי, כתובת "נעמי בת זונה" בשירותים, נערה שאני מחנכת שמה קץ לחייה, כיתה שלמה נגדי, לא מוצאת את הדף עם השיר שהכנתי, מחמאה בדמות נערה שמאוהבת בי, נוזפת ומרגישה שהדברים נופלים על אוזן קשובה, פגישה אקראית עם תלמיד מהעבר שזוכר ומוקיר,

שיעור שלא הצלחתי להוציא בו מילה, שמחת הילדות וצחוקי הילדים כחצר, שקט הכתיבה שלהם, תלמיד שכותב שספרות זה השיעור שהוא הכי אוהב, תלמידה מחקה אותי בלעג, תלמידה מספרת שהתחילה להגיד שלום לשומר בשער בזכותי, ילד שלא ראיתי, ילדה שראיתי, ילד שראה אותי. הרגשה של הליכה על הקצה, לפתחו של כל רגע נכון רובצת סכנת הקריסה.

מתוך יומני ההוראה שלי, 21.1.2018

הרגעים האלה הם לב ליבה של הלמידה וההוראה, אבל עליהם לא מדברים בדרך כלל. לא מדברים על הסירחון בכיתה, לא על סלידה מתלמידה, לא על מצוקה רגשית ועלבון, לא על כמיהה ותשוקה. חוקרת הספרות ג'יין טומפקינס השוותה את הקושי לדבר על ההוראה לקושי לדבר על מין, וכתבה כי "אין מילים" לתאר את ההתנסויות האלה. כמו כן מקובל לדבריה שאלה חוויות השייכות לתחום הפרטי, נושאים שאין לדבר עליהם, אך בבוא העת צריך לדעת לעשותם כהלכה.¹

ספר זה מבקש לחקור את הוויית ההוראה והלמידה באמצעות היצירה הספרותית. אומנם המחקר החינוכי הוא תחום מפותח וחשוב, אבל הוא אינו מצליח להסביר ולהבהיר את מהות היחסים בין מורים לתלמידים. הוא כאילו מאיר על הכיתה עם פנס מבחוץ, אך אורו לא מגיע אל פינותיה האפלות, וחלקים ניכרים מהן נותרים נסתרים מהעין ולא מדברים עליהם. יש משהו מסתורי ולא מובן בדינמיקה הכיתתית, יש משהו לא מפוענח ולעיתים טורד מנוחה באינטראקציה בין מורים לתלמידיהם. דווקא היצירה הספרותית מאפשרת לגעת בחרדות המודחקות ובמשאלות הכמוסות המלוות את ההוראה ליווי משוחרר ואמיץ. הכותבים יכולים להיות כנים וחשופים כי גלימת הבדיון מגוננת עליהם מפני השיפוט של זולתם. הלשון הפואטית יודעת לתאר תופעות רגישות וטעונות, לפוגג את הערפל העוטף את החוויה הבית ספרית של המורים והתלמידים. קטעי הספרות הרבים השזורים בספר זה מפחים חיים בהוויית החינוך, פותחים צוהר אל החוויה המכוננת שכולנו התנסו בה כתלמידים, ומקצתנו גם כמורים. היצירות מאפשרות לקוראים להזדהות עם מצוקות התלמידים ועם הצלחותיהם, עם לבטי המורים ורגעי ההתעלות שהם חווים. הן מזמינות מורים להקשיב לסיפוריהם של מורים אחרים, לשאוב מהם השראה, למצוא בהם את עצמם ולהרגיש פחות בודדים. יצירות הספרות מקנות פרספקטיבה שמאפשרת לחשוב מחדש על היותי תלמיד או תלמידה, מורה או מורה, מזוויות שמושתקות בדרך כלל.

הקורפוס הספרותי העומד בתשתית המחקר הזה יש בו כשבע מאות יצירות ספרות שמתארות את הוויית בית הספר בישראל, את מוריו ואת תלמידיו. הספר מתמקד בעיקר בספרות העברית (ופחות בספרות מתורגמת) המיועדת למבוגרים (ולא לילדים) ומתארת את בית הספר (ולא את גן הילדים או את האוניברסיטה). מבחינה כרונולוגית מדובר בתקופה של כמאה שנה, ונכללות בה יצירות שעוסקות במערכת החינוך בישראל מראשיתה ויצירות שראו אור לאחרונה. היצירה המוקדמת ביותר שנדונה כאן היא הסיפור "מהתחלה" של ברנר, שראה אור ב-1922,² והיצירות האחרונות ראו אור בשנת 2020. בכל אחת מן הבחירות הללו היה משום ויתור, אבל תחומת הדברים הייתה הכרחית שכן יצירות רבות מספור נכתבו על הנושא.

אל היצירות הגעתי דרך היכרות אישית, המלצות של חברים ועמיתים ומחקרים שנכתבו על הנושא. בתחום השירה נעזרתי בקבצים שמרוכזים בהם שירים שעוסקים בבית הספר.³ לצד יצירות מן הספרות היפה, פרוזה, שירה ומעט דרמה, הכללתי גם קטעים מאוטוביוגרפיות וממארים של תלמידים ומורים, וכן זיכרונות מיומני ההוראה שלי. עוד משולבים במחקר סיפורי מתמחים, מורים בשנת ההוראה הראשונה שלהם,⁴ ו"סיפורים" ממדיומים אחרים: בלוגים, פוסטים בפייסבוק, אתרי אינטרנט וכתבות עיתונאיות מישראל ומרחבי העולם. חיבור זה דן ברמות שונות של פירוט במספר רב של יצירות. הדיון בקטעים הספרותיים מכל הסוגים האלה מלווה ברעיונות ובתובנות מן הספרות המחקרית העברית והכללית. רק תמהיל רחב ועשיר של קולות ושפות, במנעדים ובמשלבים שונים, יכול לדעתי להציג תמונה מלאה ומהימנה של הזירה הסבוכה הזאת ששמה בית ספר.

עם זאת התמהיל הזה אינו שגרתי, והמהלך שנבחר, שמערבב את הבדיוני עם הממשי, את הז'אנרים, התקופות והאיכויות הספרותיות, דורש הסבר. קודם כול הניסיון ללמוד מהספרות הבדיונית על המציאות החינוכית טומן בחובו מכשולים. הרבה נכתב על כך שהספרות אינה בהכרח ייצוג של המציאות. מנחם ברנר הראה כי אפשר לקרוא את הספרות כאילו היא עוסקת בבדיוני הטהור, ואפילו אם מדובר בספרות ריאליסטית, צריך לראותה כְּדְמוּיֶת מציאות ולא כמייצגת אותה. אבל אפשר גם לקרוא

2 הסיפור פורסם לראשונה לאחר מותו של ברנר בתוך התקופה, גיליון טז (1922), 7-58.

3 אדף, 2007; עתר, גיליון 15, 2019; מאירי, 2020.

4 את הסיפורים כתבו משתתפים בסדנאות מתמחים שמתקיימות במוסדות להשכלה גבוהה. מדי שנה מקיים אגף התמחות וכניסה להוראה במשרד החינוך תחרות כתיבה, ואת הסיפורים הזוכים הוא מפרסם אחר כך באסופות. אני בחנתי את הסיפורים שנכתבו בשנים 2005-2018: "מתמחים בסיפור" (זילברשטרום ושץ-אופנהיימר, 2005-2010, 2012), ו"מתמחים בסיפור ובכרזה" (זילברשטרום, שץ-אופנהיימר ומשכית, 2011, 2013-2018).

אותה כאילו היא מייצגת ומשקפת את המציאות ואת העולם הממשי.⁵ ברינקר נשען על גישתו של יאן מוקאז'ובסקי, והוא מציע לדמות את הספרות לקערה שלעיתים היא ממלאת פונקצייה אסתטית ומשמשת לקישוט השולחן, ולעיתים היא ממלאת פונקצייה תועלתית ומשמשת לשתיית מרק.⁶ ניסיתי לשמר את שתי הפונקציות, אך להעדיף את השנייה. לזכור כי הספרות היא אומנות שמייפה את העולם, אך עוד יותר מכך להאמין כל הזמן שהיא מזינה את העולם בתובנות על אודותיו.

העדפה זו הכתיבה את הצייר המארגן של הספר, והוא אכן תמטי. את הוויית ההוראה, את ההתרחשויות ואת מערכות היחסים בבית הספר חילקתי לנושאים שהם מרכזיים וחשובים, ולמרבה הפלא לא נחקרים די הצורך. כל אחד מהנושאים מעוגן ביצירות ספרות שמתמודדות עימו בדרכים שונות. בגלל המבנה התמטי לא הפרדתי את הדיון בין ז'אנרים שונים, ובמקרים שפרוזה, שירה או מחזה מביעים רעיונות דומים, הם נידונים כאן במשולב על אף ההבדלים הידועים ביניהם. כמו כן אל חלק מיצירות הספרות נחזור כמה פעמים, ובכל פעם נידרש לתמה אחרת שעולה מהן.

אזכור התקופה שבה נכתבו היצירות, ולעיתים גם היעדרו, דורש אף הוא הסבר. פרקים מסוימים עוסקים ביצירות שנכתבו בתקופות שונות כבמקשה אחת, בלי לדון בהקשר ההיסטורי שבו הן מעוגנות, ופרקים אחרים מאורגנים בסדר כרונולוגי ונדרשים לתהליכים של שינוי והתפתחות. בתחומים מסוימים הוויית ההוראה כמעט לא השתנתה, ונושאים מרכזיים חוזרים ועולים במרוצת השנים, והם דומים מאוד זה לזה. מאז ומעולם היה מאבק של כוח בין מורים לתלמידים, הגוף היה אורח לא רצוי בכיתה, ומורים נכשלו וכאבו את כישלונותיהם. בפרקים העוסקים בתחומים אלה ההקשר ההיסטורי אינו נדרש. בתחומים אחרים, לעומת זאת, יש תהליכים ברורים של שינוי והתפתחות בתיאור סצנת בית הספר לאורך השנים. כמו למשל השינוי הניכר שחל במעמד של המורים בחברה, או בסוגיות פוליטיות כמו היחס לציונות או לצבא. בפרקים העוסקים בתחומים אלה ההקשר ההיסטורי חשוב, והם מאורגנים בסדר כרונולוגי. עם זאת הספר אינו מתיימר להציע "סיפור-על" שממפה את ההיסטוריה ואת ההתפתחות של סצנת ההוראה בספרות העברית.

הבחירה לערבב את הספרות הגבוהה עם ספרות נמוכה גם היא דורשת הסבר. זה לצד זה, בלי הייררכייה, עומדים בספר זה אחדים מגדולי היוצרים של הספרות העברית, יוצרים עתירי פרסים, כבוד והערכה, ומתמחים צעירים שזה הסיפור הראשון, ואולי גם האחרון, שכתבו. ספרות קנונית של השדרה המרכזית של הספרות העברית עומדת לצד ספרות פופולרית. הדבר לא נעשה מתוך עמדה פוסט-מודרנית

5 ברינקר, 1980, 122-124.

6 ברינקר, 1999, 36.

רלטיביסטית שמבטלת את כל ההייררכיות, ואף לא מתוך עמדה פוליטית-ביקורתית שטוענת שההבדלים בין ספרות גבוהה לספרות נמוכה מבוססים רק על מערכי כוח חברתיים ופוליטיים. אני אומנם מאמינה שבשיקולי ההערכה של יצירות ספרות, ובתהליכי הקנוניזציה שלהם, משוקעים שיקולים רבים שאינם רק ספרותיים, אלא גם חברתיים ופוליטיים, אך איני סבורה שאלה שיקולים בלבדיים. אפשר לדעתי להעריך יצירות ספרות ולהבחין בין יצירות טובות יותר וטובות פחות מבחינה פואטית, ואני יודעת שלא כל היצירות הנידונות כאן הן בעלות ערך ספרותי גבוה. הדבר בולט בייחוד בסיפורי המתמחים, שחוץ מפנינים בודדות רובם בוסריים. אלא שדווקא הראשונות הזאת, המזכירה במשהו אהבה ראשונה, מאפשרת לאחדים מהכותבים לתאר את הדברים במלוא אימתם, כוחם או יופיים. בדיוק כמו הפשטנות של הספרות הפופולרית שמצליחה לעיתים לבטא ביטוי ישיר ומדויק הרגשות ורעיונות פדגוגיים. בסופו של דבר הרעיונות וההרגשות העולים מן היצירות הנחו את העדפותיי ואת בחירותיי יותר מהאיכות הספרותית שלהן. המטרה בעיניי היא להציג בחינה רב-ממדית ורב-ז'אנרית של סצנת ההוראה והלמידה ולהאיר נושאים חינוכיים ומערכות יחסים בין מורים לתלמידים דרך הספרות.

המסגרת התאורטית הנידונה כאן מגדירה שלוש פדגוגיות חינוכיות: השמרנית, הפרוגרסיבית והביקורתית. אלה משמשות בסיס לדיון בסוגיות החינוכיות שהספרות מעוררת, ועוד ידובר בהן. כמו כן הספר מושפע מן הגישות הפדגוגיות המקנות חשיבות לרגשות בתהליך החינוכי, גם רגשות התלמידים וגם רגשות המורים, ואף מהדהד אותן.

השער הראשון של הספר בוחן את סוגיית המרחק הנכון בין מורים לתלמידים. מצד אחד רווחת התפיסה הגורסת שעל המורים לשמור על זהותם המקצועית ולשמור על הפרדה רגשית בינם לבין תלמידיהם. רק כך הם יוכלו למלא את תפקידם החינוכי, לשמור על סמכותם, ולשמש מודל להערצה וחקוי. זוהי עמדה מסורתית שעם השנים רבו המתנגדים לה. מן הצד האחר רווחת התפיסה הגורסת שעל המורים להביא את עצמם, את אישיותם ואת רגשותיהם, לכיתה ולקיים קשר דיאלוגי וחברי יותר עם התלמידים. רק קשר אישי ואינטימי בין מורים לתלמידים מאפשר חופש ומחולל צמיחה, למידה ומימוש עצמי. יצירות הספרות בשער זה מציעות התבוננות מורכבת יותר על אודות הסוגיה. הן מראות שהמרחק הנכון הוא מושג תאורטי ופדגוגי שמתנפץ אל מול המציאות הלימודית. הוא נתון תמיד למשא ומתן, הוא לא הרמוני, והוא מלווה במבוכה ובקשיים. לא פעם מורים שמאמינים בשמירת מרחק אינם מצליחים לשמור עליו, ומורים שמבקשים להתקרב אל תלמידיהם נותרים מרוחקים מהם או מחבלים ביכולתם ללמד. הדוגמאות הספרותיות מראות כי במקרים מסוימים דווקא המרחב הלא פתור הזה מאפשר דיאלוג, אנושיות והיקשרות רגשית מיטיבה.

השער השני עוסק בשאלת הכוח בכיתה. הפרק הראשון של חלק זה עוסק בשאלה למי הכוח לספר את הסיפור ולמי הזכות לייצג את האחר. הפרק השני דן במאזן הכוחות הפרדגוגי בין שלושת הצדדים המחזיקים בו: המורים, התלמידים וההורים. הדיון בפרק זה מנותק מן ההקשר התרבותי וההיסטורי שהצדדים נתונים בו, ומובאות בו דוגמאות לרגעים שבהם כוחו של כל אחד מהצדדים גובר. במאבק בין הצדדים יש אלימות רגשית ופיזית, כמו השראה ודוגמה אישית, ומה שנתפס לפעמים ככוחנות ותוקפנות, מתגלה כחוסר ביטחון וחולשה. הדוגמאות, מכיוונים שונים וסותרים, מייצגות את כל הצדדים, והן מאפשרות הצצה לסבך מערך הכוחות בבית הספר, בלי להעמיד ניגוד דיכוטומי של טובים ורעים. הפרק השלישי דן בהיבטים של כוח בבית הספר בזיקה ליחסי הכוח בחברה בישראל מאז קום המדינה ועד ימינו. יצירות הספרות העוסקות בחוויית ההוראה והלימוד בבית הספר מאפשרות לעגן את הדיון בסיטואציה היסטורית. הן מראות עד כמה בית הספר הוא מרחב פוליטי אשר מנקז אליו סוגיות חברתיות ולאומיות טעונות. ארגון הפרק משקף את שינוי השיח החינוכי בחברה הישראלית לאורך השנים, ומלמד על השתנות מעמד המורה, על ההיררכייה הפנימית ועל בעלי התפקידים בבית הספר, מנהלים, מורים ואנשי תחזוקה. פרק זה דן גם בהשתקפות המתח הבין-עדתי בתוך קהילת בית הספר, ובמתחים בין אשכנזים, שהם על פי רוב המורים, ובין המזרחים, שרבים מהם תלמידים שמתבוננים בכאב ובכעס על היחס שקיבלו בבית הספר. בפרק האחרון נתבונן בהתערעורת הנרטיב הלאומי המדגיש את השואה, הציונות, הצבא והשכול, ונראה כי במהלך השנים גוברת והולכת הביקורת על תפקידו של בית הספר בהנחלת הנרטיב הזה. כמו כן ניווכח בהיעדרן הבולט של סוגיות מגדר והמיעוט הערבי ביצירות הספרותיות העוסקות במערכת החינוך.

השער השלישי מתמקד בחוויה הגופנית בבית הספר. תחילה הוא עוסק במשטור צרכים כמו אכילה, שתייה ושינה, ובאיסורים על דיבור ותנועה. האידיאל החינוכי בכל הנוגע לאלה דוגל בדיכוי הגוף, דיכוי שמביא לכאורה לידי התפתחות רוחנית ואינטלקטואלית, ואילו באי בית הספר, המורים, ועוד יותר מהם התלמידים, נאבקים על הכלת הגוף והיענות לצרכיו בכיתה. השער הזה עוסק גם בתשוקה ובמיניות. יצירות הספרות המובאות כאן מציגות את המאבק המתנהל בבית הספר בין הרוח לגוף ואת המחיר הכרוך בדיכוי הגוף, דיכוי שנתפס כשלילי, כל עוד לא דנים במיניות. או אז הן מיישרות קו עם האידאולוגיה השמרנית, המאוימת על ידי יצרי הגוף, החושניות והמשיכה המינית. הן אומנם מגלות הבנה לתשוקה של הדמויות, אך בסופו של דבר הן מוליכות את אהבתן של אלה אל סוף עגום, ולעיתים טרגי.

השער הרביעי עוסק בהוראה כחוויה רגשית. הוא נפתח בהצגת רגשות שליליים

של מורים ומסיים ברגשות חיוביים ובתקווה. המחקר ממעיט לדון ברגשות השליליים: מורים שאינם אוהבים את תלמידיהם, רגשי אשמה במהלך ההוראה, חרדה מן התלמידים ומן המרחב הבית ספרי, חוויית הכישלון והתבוסה והיאוש שמעקר את ההוראה מתוחלתה. ההכרה הספרותית בקיומם של הרגשות השליליים מאפשרת לנו להתחיל להתמודד עימם. דווקא המקומות הפצועים והכאובים הם לדעתי נקודת המוצא להבנה וממנה לשינוי ותקווה לקראת השבחת חוויית הלמידה וההוראה. בפרק האחרון של שער זה מובאות יצירות ספרות שמתארות רגעי חסד של קרבה, דאגה ואהבה בין מורים לתלמידים, והוא מביע תקווה ואמונה בחינוך בבית הספר. אחתום במשהו אישי שהוא גם פוליטי וגם פואטי. אני בת של מורה, גדלתי והתחנכתי בקיבוץ, למדתי ספרות, ובבגרותי בחרתי להיות מורה. הייתי מורה ומחנכת יותר משלושים שנה, לימדתי ספרות בכל הגילים החל מכיתה א ועד האוניברסיטה, בקיבוץ ובעיר, בישראל ובחוץ לארץ, במוסדות רבים ושונים. כל שער נפתח בסיפור אישי מיומני ההוראה שלי, וחווייתי, רגשותיי, הצלחותיי וכישלונותיי הם המניע של המחקר, נקודת המוצא והאופק של הספר. בתור מורה לספרות ליוותה אותי הדילמה אם עליי לבוא אל ההוראה מתוך עולם הספרות או מתוך עולם החינוך. מצד אחד ניצבת ההתפעמות מיופייה של הספרות והרצון להשאיר אותה חוויה אסתטית טהורה, בלי ניתוחים דידקטיים ובלי מוסר השכל. מצד אחר ניצבת מחויבותי לערכים של שוויון וצדק והאמונה שלי בשליחות החינוכית ובכוחה לתרום לתיקונו של עולם. לא תמיד עלו הדברים בקנה אחד. לפעמים הדגשת החינוך וההוראה חייבה צמצום של יצירות ספרות לאמירות שטוחות, או שימוש בהן כדי לקדם מטרות אחרות. דילמה דומה עמדה לנגד עיניי בכתיבת הספר הזה, המשלב שתי דיסציפלינות: חקר הספרות וחקר החינוך. לנגד עיניי עמדה השאלה אם אני מגיעה כחוקרת ספרות שמבקשת לשרטט את גלגולי דמות המורה בספרות העברית, או כמורה, מחנכת ומכשירת מורים שמבקשת ללמוד על ההוראה דרך הספרות. התשובה איננה חד-משמעית כמובן. הדברים המובאים כאן ניצבים בצומת סואן שמפגיש את הספרות עם החינוך, ושני הצדדים חולפים בו הלוך ושוב, גם אם בסופו של דבר מסתמן שהחינוך מקבל אצלי זכות קדימה.

תודות

תודה לבני משפחתי, לאחיי, לילדיי ולאישי, שקראו, שליוו ותמכו.
תודה לקוראים של כתב היד בשלבים השונים, שהעשירו אותו בתובנותיהם, ובראש
ובראשונה לחנה נוה, וכן גם לאריאלה בהלול-דימנד, רון ונטורה, לילך ניישטאט,
יעל פויס, יחיל צבן ויוליה שוורצמן. אני חבה גם לחגי רוגני ז"ל על שיחות רבות
בנושא.

תודה לנשות מכון ביאליק ובהן אורית ורטהיים אלירז, עורכת הלשון המסורה
חגית נוה, רעיה כהן ויהודית שטרנברג. תודה לתמי ישראלי ממכון מופ"ת, שקיבלה
את הספר בזרועות פתוחות, והייתה לעורכת המדעית שלו.
תודה לסטודנטים שלי במכללת אורנים בקורס "ללכת שבי אחריהם", שהתובנות
שלהם שזורות בספר, ולתלמידיי באשר הם, אשר המפגש שלי עימם הוליד את
הספר הזה.